

PISA 2015: Så mår svenska 15-åringar i skolan

- Var femte 15-åring känner sig konstig och missanpassad i skolan. Lika stor andel känner sig ensamma i skolan.
- Sverige är ett av de länder där elevernas upplevelse av tillhörighet i skolan minskat mest.
- Runt var sjätte svensk elev uppger att de utsätts för mobbning minst några gånger i månaden.
- Socioekonomiskt svaga elever och elever med utländsk bakgrund känner mindre tillhörighet i skolan.

Skolan är en plats för lärande och elever har rätt att känna sig trygga och rättvist behandlade där. En positiv skolmiljö med goda relationer och ett tillitsfullt klimat är förstås mycket viktigt i sig, men utgör också en nödvändig förutsättning för att uppnå bra skolresultat. Flera studier har påvisat försämrad hälsa bland ungdomar i Sverige. Den psykiska ohälsan har ökat och allt fler unga känner sig stressade över skolarbetet. Särskilt andelen flickor i dessa grupper har ökat.¹ Enligt Skolinspektionens skolenkät 2015/2016 uppger cirka 12 % av niondeklassarna att de inte känner sig trygga i skolan och 16 % svarar att de är rädda för andra elever. Lika många anger att det finns personal som de är rädda för.²

I den internationella studien PISA 2015 besvarade 15-åriga elever frågor kring hälsa och välbefinnande ur en mängd olika perspektiv. Här fokuserar vi på elevernas upplevelser av *tillhörighet i skolan*, hur de upplever sig bli *bemötta av lärarna* och förekomsten av *mobbning*.

FOKUS PÅ nr 1 2017 samlar resultat från OECD:s rapport *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*, samt kompletterande nationella analyser utförda av Skolverket.

PISA är OECDs internationella elevundersökning som sedan år 2000 genomförts vart tredje år. I PISA 2015 gjorde eleverna ett datorbaserat prov i naturvetenskap, läsförståelse och matematik, samt besvarade en enkät. Totalt deltog cirka 540 000 15-åringar från 72 länder eller regioner, inklusive alla 35 OECD-länder. I Sverige deltog knappt 5 500 elever från 202 skolor.

I tolkningen av resultaten är det viktigt att ta hänsyn till att eleverna som gjorde PISA 2015 går i olika årskurser i olika länder. I Sverige går de flesta 15-åringar i årskurs 9. I många andra länder går de flesta i gymnasiet. Viktigt att beakta vid jämförelser mellan länder är också olika kulturella svarsmönster. Båda dessa faktorer kan påverka hur eleverna besvarar enkätfrågor.

1. Se t.ex. Folkhälsomyndigheten (2014) *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2013/14*, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/18915/skolbarns-halsovanor-sverige-2013-14.pdf> och Skolverket (2016) *Attityder till skolan*, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3654>

2. Skolinspektionen (2017) *Skolenkäten 2015-2016. Resultat från elever i årskurs nio*, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2015-2016/skolenkaten-2015-2016-elever-arskurs-nio.pdf>

Var femte 15-åring känner sig ensam i skolan

Att elever känner sig delaktiga och inkluderade i skolan är inte bara viktigt för deras välbefinnande, utan bidrar också till ökad motivation och goda studieresultat. De 15-åriga eleverna har fått besvara olika frågor som tillsammans bildar ett mått på deras upplevda tillhörighet i skolan.³ Eleverna har bl.a. fått ta ställning till om de känner sig som en *outsider i skolan*, om de har *lätt att få vänner i skolan* och om de känner sig *ensamma i skolan*.

På varje enskild fråga har mellan 70 % och 80 % av eleverna svarat i en positiv bemärkelse, utifrån ett tillhörighetsperspektiv. Sverige ligger i detta avseende ungefär på samma nivåer som OECD.⁴ Samtidigt betyder det att det finns elever som i olika bemärkelser känner sig utanför i skolan. Exempelvis svarar var femte elev att de känner sig *konstiga och missanpassade i skolan* och en lika stor andel uppger att de känner sig ensamma i skolan.

Elever som känner tillhörighet i skolan presterar också bättre i PISAs tre kompetensområden naturvetenskap, läsförståelse och matematik. I Sverige skiljer det 35 poäng i matematik mellan eleverna som upplever mest respektive minst tillhörighet i skolan. I naturvetenskap och läsförståelse är skillnaden

29 poäng i respektive ämne. Efter kontroll för elevernas och skolans socioekonomiska bakgrund kvarstår fortfarande en poängskillnad. Detta gäller även för OECD som helhet.^{5, 6}

Det är något vanligare att flickor svarar att de känner sig utanför i skolan, jämfört med pojkar. Ännu större skillnader finns mellan elever med hög respektive låg socioekonomisk bakgrund och mellan elever med utländsk respektive inhemsk bakgrund i såväl Sverige som i OECD.⁷ Exempelvis svarar 26 % av de mest socioekonomiskt gynnade eleverna i Sverige att de *inte känner sig hemma i skolan*, motsvarande andel bland de minst socioekonomiskt gynnade eleverna är 35 %. Likaså uppger fler elever att de känner tillhörighet i skolan på de skolor där många elever har en gynnsam socioekonomisk bakgrund och där studieron är bättre. Mönstret är detsamma för OECD som helhet.

Utrikesfödda elever med två utrikesfödda föräldrar känner sig mest utanför i skolan. Bland annat uppger närmare 30 % i denna grupp att de känner sig som en outsider i skolan, vilket är en något högre andel än i OECD. Motsvarande andel för elever med inhemsk bakgrund är 20 %, vilket är ungefär samma nivå som för OECD-genomsnittet.

3. På engelska heter måttet "sense of belonging" och avser att mäta elevernas upplevelse av att vara accepterad och omtyckt av resten av gruppen, känna samhörighet med andra elever och känna sig delaktig i skolans gemenskap. Se *OECD (2017), PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*, PISA, OECD Publishing, Paris, kapitel 7.

4. När vi jämför Sverige med OECD avses ett genomsnitt för OECD-länderna i PISA. Varje land bidrar i lika hög grad och inte utifrån hur många elever som deltog i respektive land.

5. I en urvalsstudie som PISA finns en statistisk osäkerhet i de skattade medelvärdena. Det betyder att även om ett lands uppmätta medelvärde är högre än ett annat lands, är det inte säkert att skillnaderna är statistiskt säkerställda. Alla skillnader och resultat som nämns är statistiskt säkerställda, om inget annat anges.

6. När vi skriver *samband* mellan t.ex. elevers svar på attitydfrågor och deras resultat på det kognitiva provet handlar det inte om orsakssamband.

7. I PISA uppdelas elever utifrån migrationsbakgrund enligt följande: Elever med *inhemsk bakgrund* som har minst en förälder född i landet, oavsett elevens födelseland, Elever med *utländsk bakgrund födda i landet* med två utrikesfödda föräldrar och Elever med *utländsk bakgrund födda utomlands* med två utrikesfödda föräldrar. När vi skriver "svenska elever" avses alla elever i Sverige, oberoende av var de eller deras föräldrar är födda.

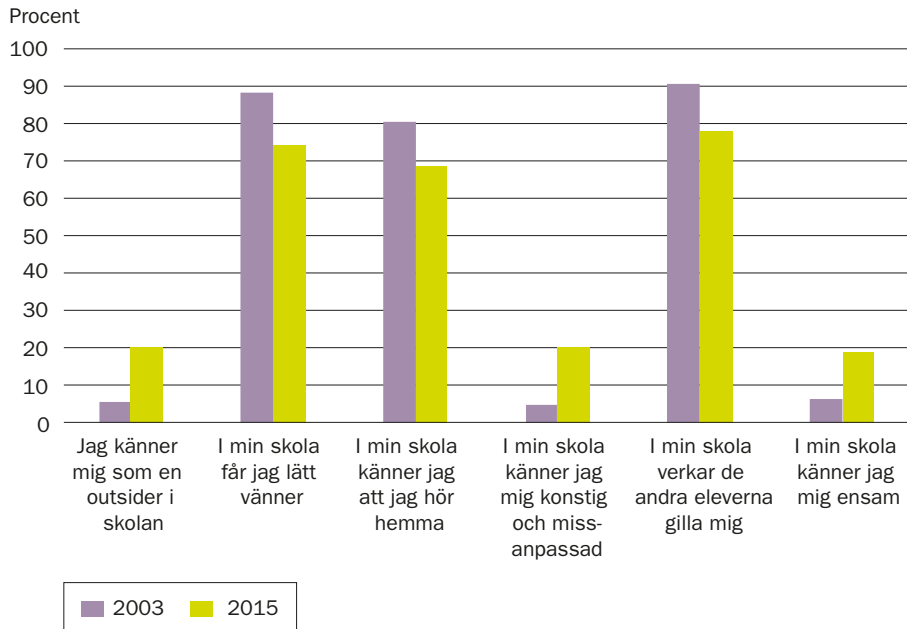

Allt fler elever känner sig utanför i skolan

Även om flertalet 15-åringar i Sverige och OECD upplever tillhörighet i skolan, har resultatet försämrats sedan 2003, då dessa frågor undersöktes första gången. Största försämringen skedde mellan 2012 och 2015. Mönstret är detsamma i Sverige och OECD, men försämringen är större i Sverige. Se figur 1.

Ökningen av andelen elever som känner sig utanför i skolan bör tas på allvar. Det är viktigt att fundera över vad som kan ligga bakom försämringen och hur utvecklingen kan vändas. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att svaren representerar 15-åriga elever. Det går därmed inte att generalisera resultaten till alla elever i alla årskurser.

Figur 1. Andel svenska elever som håller med om följande påståenden.

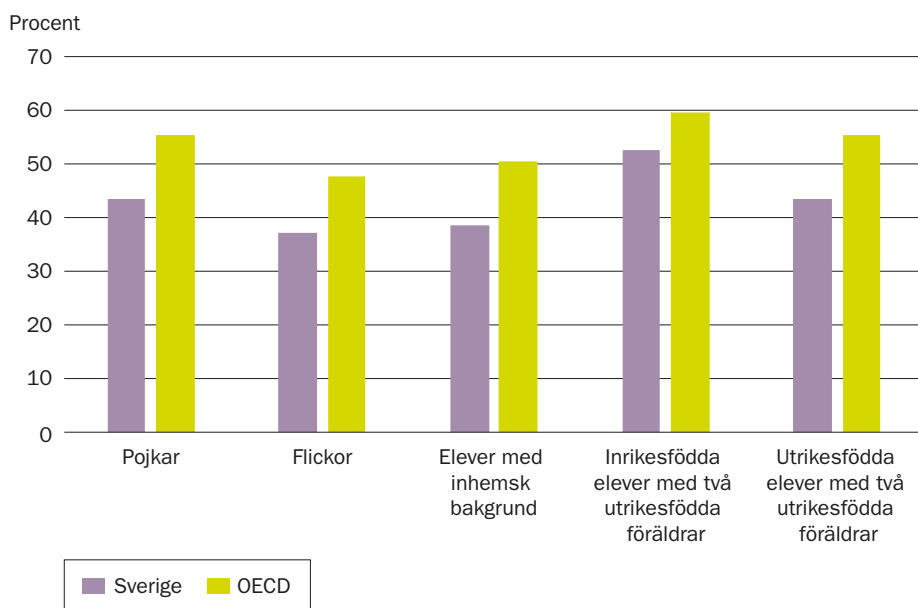

Upplevda skillnader i lärares bemötande och förväntningar

En framgångsrik undervisning präglas av goda relationer mellan elev och lärare och en tillitsfull och trygg verksamhet. PISAs 15-åringar har fått ange hur de upplever sig bli bemötta och behandlade av sina lärare. Flertalet elever i såväl Sverige som OECD svarar att lärarna behandlar och bemöter dem på ett rättvist och respektfullt sätt. Dock bör det noteras att runt var femte svensk elev uppger att det minst några gånger i månaden under de senaste 12 månaderna bl.a. inträffat att lärarna fick dem att känna sig *mindre intelligenta än vad de verkligen är* och ungefär en lika stor andel elever svarar att läraren lät dem *besvara frågor i mindre utsträckning än andra elever*. Pojkar rapporterar i högre grad än flickor att de blivit orättvist behandlade av lärarna i såväl Sverige som i OECD.

Elever med utländsk bakgrund uppger i högre utsträckning att de blivit orättvist behandlade jämfört med elever med inhemsk bakgrund. Mest orättvist behandlade känner sig inrikesfödda elever med två utrikesfödda föräldrar. Skillnaden mellan denna grupp och elever med inhemsk bakgrund är större i Sverige än i OECD. Anledningen till att skillnaderna är större i Sverige är för att det är mindre vanligt att elever med inhemsk bakgrund (38 %) uppger att de känner sig orättvist behandlade, jämfört med motsvarande grupp i OECD (50 %). Figur 2 visar hur stor andel av olika elevgrupper som anger att de blivit orättvist behandlade av lärarna minst några gånger i månaden under det senaste året.

Figur 2. Andel elever som svarar att lärarna behandlat dem orättvist minst några gånger i månaden under det senaste året.

Var sjätte svensk elev utsätts ofta för mobbning

Mobbning i skolan kan få livslånga negativa konsekvenser för elevers välbefinnande. Mest utsatta är såklart de elever som mobbas, men även förövare och åskådare påverkas negativt. Enligt PISA utsätts ungefär var sjätte svensk 15-åring för någon form av mobbning minst några gånger i månaden. Sverige ligger på en genomsnittlig OECD-nivå.⁸ I figur 3 illustreras andelen elever i Sverige och OECD som svarar att de minst några gånger i månaden utsatts för mobbning under det senaste året.

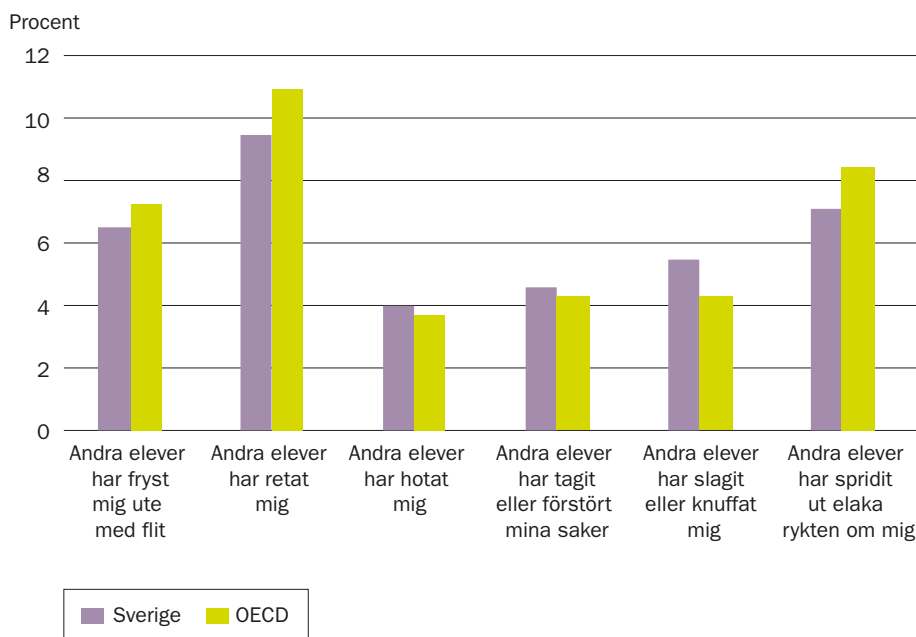
I OECD uppger pojkar något oftare än flickor att de utsatts för någon form av mobbning. I Sverige finns inga sådana skillnader. Däremot tar sig mobbningen lite olika uttryck. Flickor (8 %) uppger i högre utsträckning än pojkar (5 %) att de minst ett par gånger i månaden blivit *utfrysade av andra elever med flit*. Å andra sidan är det vanligare att pojkar (7 %) rapporterar att *andra*

elever slagit eller knuffat dem, jämfört med flickor (4 %). Svarmönstret är ungefär detsamma i OECD på just dessa frågor.

I såväl Sverige som i de flesta andra OECD-länder är socioekonomiskt svaga elever och elever med lägre resultat mer utsatta för mobbning, likaså är mobbning mer utbredd på skolor med en hög andel socioekonomiskt missgynnade elever och på skolor där studieron är sämre. Ett sådant samband finns även för OECD.

Elever som utsätts för mobbning känner sig i högre grad som en outsider i skolan, skolkar oftare och är mer nervösa inför ett prov, även om de är förberedda. De presterar också sämre i såväl naturvetenskap som läsförståelse och matematik, både före och efter att hänsyn tagits till elevernas och skolans socioekonomiska bakgrund. Mönstret är detsamma för OECD.

Figur 3. Andel elever som svarar att de utsatts för följande minst några gånger i månaden under det senaste året.

8. Då frågorna om mobbning introducerades i PISA 2015 är det inte möjligt att se förändring över tid.

Skolan behöver bli bättre på att skapa trygghet

Resultaten från PISA 2015 visar att det finns utmaningar när det gäller elevers välbefinnande i skolan. Även om flertalet svenska 15-åringar känner tillhörighet i skolan, har denna andel minskat. Vi ser också att elever som känner sig utanför och utsätts för kränkande behandling i form av mobbning presterar sämre.

Dessa resultat överensstämmer med resultaten från Skolinspektionens senaste skolenkät, som visar att otrygga elever upplever lägre studiero och har en mer negativ syn på skolarbetet.⁹ Samtidigt visar Skolverkets återkommande attitydundersökning att runt nio av tio elever på högstadiet och gymnasiet trivs i skolan, en nivå som legat relativt stabilt över tid.¹⁰

Skolan ska vara en trygg plats som präglas av goda relationer och ett tillitsfullt klimat. Skolan ska främja likabehandling och inkludering med utgångspunkten att bejaka mångfald och se olikheter som en tillgång. Skollagen ger eleverna skydd mot kränkande behandling, trakasserier och diskriminering genom det ansvar som huvudmannen har att bedriva ett aktivt arbete i dessa frågor. Även om Skolverkets senaste attitydundersökning visar tecken på att såväl elever som lärare anser att arbetet mot kränkningar och mobbning har blivit bättre, visar samma rapport att drygt var femte högstadieelev inte tycker att skolans arbete i dessa frågor är tillräckligt, vilket måste tas på allvar.¹¹

Skolverket arbetar för att stötta skolors utvecklingsarbete i dessa frågor med utgångspunkten att så långt som möjligt förena kunskaps- och värdegrundsuppdraget så att de inte blir två separata uppdrag för skolan att hantera.¹² Insatserna ska främja alla elevers utveckling och lärande, samt bidra till en livslång lust att lära. Elever som känner sig delaktiga, inkluderade och rättvist behandlade lär sig mer, vilket även denna studie visar.

FÖR FRÅGOR OM RESULTATEN I DEN HÄR RAPPORTEN, VÄNLIGEN KONTAKTA

eva.lundgren@skolverket.se eller
oscar.oelrich@skolverket
telefon: 08-527 332 00

FÖR FRÅGOR OM SKOLVERKET'S ARBETE MOT MOBBNING OCH DISKRIMINERING, VÄNLIGEN KONTAKTA

hugo.wester@skolverket.se
telefon: 08-527 332 00

MER INFORMATION OM HUR SKOLOR KAN UTVECKLA SITT ARBETE MED DESSA FRÅGOR HITTAR DU PÅ

www.skolverket.se

Rapporten OECD (2017), *PISA 2015 Results (Volume III): Students 'Well-Being'*, PISA, OECD Publishing, Paris, finns på:

<http://dx.doi.org/10.1787/9789264273856-en>

9. Skolinspektionen (2017) *Skolenkäten 2015-2016. Resultat från elever i årskurs nio*. <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2015-2016/skolenkaten-2015-2016-elever-arskurs-nio.pdf>

10. Skolverket (2016) *Attityder till skolan*. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3654>

11. Skolverket (2016) *Attityder till skolan*. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3654>

12. Skolverket (2013) *Stödmaterial Förskolans och skolans värdegrund*. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2579> Skolverket (2016) Lärportalen Främja likabehandling https://larportalen.skolverket.se/#/modul/vardegrund/Grundskola/302_Framja_likabehandling